

Noves perspectives en lingüística catalana

Passat, present i futur

Lluís Payrató
Emili Boix-Fuster
Maria-Pilar Perea
Clàudia Pons-Moll (eds.)

UBe

**Noves perspectives
en lingüística
catalana**

Noves perspectives en lingüística catalana

Passat, present i futur

Lluís Payrató
Emili Boix-Fuster
Maria-Pilar Perea
Clàudia Pons-Moll (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Índex

Presentació	
<i>Lluís Payrató, Emili Boix-Fuster, Maria-Pilar Perea, Clàudia Pons-Moll</i>	11

Conferència plenària d'inauguració	
<i>Teresa Cabré Castellví</i>	15

PRIMERA PART

HISTÒRIA DE LA LLENGUA I DIALECTOLOGIA

Introducció	
<i>Maria-Pilar Perea</i>	23

Un panorama dels estudis d'història de la llengua (1962-2022)	
<i>Antoni Ferrando Francés</i>	25

Confluències entre llengua i cognició (tant l'una com l'altra, Sistemes Complexos Adaptatius) que poden ajudar a empènyer la ciència lingüística	
<i>Àngels Massip-Bonet</i>	59

Entorn de la dialectologia com a lingüística de la variació	
<i>Ramón de Andrés Díaz</i>	75

La dialectologia (catalana): passat, present i futur	
<i>Maria-Pilar Perea</i>	93

SEGONA PART

GRAMÀTICA I PRAGMÀTICA

Introducció	
<i>Lluís Payrató</i>	117

Gramàtica i gramàtiques del català	
<i>Gemma Rigau</i>	119
Un petit problema de sintaxi poc estudiat	
<i>Jordi Fortuny</i>	133
Llengües en contacte ahir i avui: ús i canvi d'idioma	
<i>Konstanze Jungbluth</i>	165
Quaranta-quatre anys de pragmàtica (i de pragmàtica catalana): 1976-2020. Apunts d'història i futur	
<i>Lluís Payrató</i>	185

TERCERA PART

FONOLOGIA, MORFOLOGIA I MÈTRICA

Introducció	
<i>Clàudia Pons-Moll</i>	205
Morfomas, paradigmas y sintaxis	
<i>Antonio Fábregas</i>	209
Els principis del ritme en català	
<i>Jesús Jiménez</i>	229
Va de <i>erres</i> : pronúncies escaients i pronúncies importunes per a la teoria fonològica	
<i>Maria-Rosa Lloret</i>	245
El marcatge i la interpretació del focus en català	
<i>Maria del Mar Vanrell</i>	257

QUARTA PART

SOCIOLINGÜÍSTICA

Introducció	
<i>Emili Boix-Fuster</i>	277

Podem prescindir de la planificació lingüística? <i>Isidor Marí</i>	279
La sociolingüística catalana: entre els passats i els futurs <i>Emili Boix-Fuster</i>	291
La sociologia, les llengües i el llenguatge en l'àmbit del català <i>Natxo Sorolla</i>	313
Sobre el present i el futur de la recerca en sociolingüística catalana: elements per a un balanç <i>Montserrat Sendra i Rovira</i>	331
Entre la universitat i la gestió pública: algunes reflexions sobre la lingüística catalana <i>F. Xavier Vila</i>	343

Presentació

Aquest volum recull les contribucions que es van fer al 30è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona CLUB 30, celebrat l'11 de novembre de 2022 a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona i que va tenir com a títol «Noves perspectives en lingüística catalana. Passat, present i futur».

Si mirem enrere, podem recordar, per començar, que el 19 de desembre de 1993 es va celebrar a l'Aula Magna el 1r Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona. En aquella edició, amb el títol de «Corpus, corpora», es van estudiar diferents propostes sobre reculls i inventaris lingüístics de textos orals i escrits, i sobre l'anomenada «lingüística de corpus». Aquesta disciplina va ser també l'objecte del segon CLUB, un any més tard, centrat específicament en els aspectes metodològics de l'anàlisi de corpus. L'any 1996 apareixien editades les actes d'aquestes dues jornades, amb un volum (*Corpus, corpora*) que encetava la «Col·lecció Lingüística Catalana», publicada per la nostra universitat des d'aleshores i en què fins ara han vist la llum vint-i-dos volums.

Trenta anys més tard, amb el CLUB 30 i aquesta publicació resultant, hem volgut celebrar l'aniversari d'aquell primer Col·loqui amb una jornada que passi revista al que s'ha fet des de llavors en la lingüística catalana, al que s'està fent, i a quines són les perspectives de futur.

Aquesta publicació que us presentem recull les aportacions a quatre taules rodones en què, agrupats en els camps de la història de la llengua i la dialectologia, la gramàtica i la pragmàtica, la fonologia i la morfologia, i la sociolingüística, diversos especialistes han debatut sobre els temes que han considerat més rellevants, sempre amb la intenció ja apuntada del repàs, la valoració de la situació present i les previsions del futur.

En la primera de les taules rodones, convertida ara en publicació, Ramón de Andrés Díaz, Antoni Ferrando Francés, Àngels Massip-Bonet i Maria-Pilar Perea presenten sengles contribucions relacionades amb la història de la llengua i la dialectologia, dues disciplines que estan íntimament associades, atès que la primera dona compte del canvi lingüístic, tant des del punt de vista de la història interna com de la història externa, i la segona pretén descriure i interpretar la naturalesa del canvi i fins i tot fer-ne una predicció. Ambdues, a més, conjunquen diacronia i sincronia; i, per aquest motiu, els articles d'Antoni Ferrando Francés, «Un panorama dels estudis d'història de la llengua (1962-2022)», i de Maria-Pilar Perea, «La dialectologia (catalana): passat, present i

futur», fan un repàs, des de perspectives diverses, de l'evolució dels estudis dedicats, d'una banda, a la història interna de la llengua catalana i, d'una altra, a la dialectologia, i assenyalen les fites que caldria acomplir en el futur. Els altres dos textos constitueixen unes reflexions generals sobre certs aspectes sobresortints de les dues disciplines esmentades. Ramón de Andrés Díaz, a «Entorn de la dialectologia com a lingüística de la variació», fa unes consideracions molt interessants a partir de les experiències de caràcter geolingüístic que va adquirir mentre elaborava l'atles ETLEN (*Estudi de la transició lingüística na zona Eo-Navia, Asturies*), que estudia la frontera entre els dominis lingüístics gallegoportuguès i asturleonès. Àngels Massip-Bonet, a «Confluències entre llengua i cognició», demostra que l'adquisició, el processament i l'ús del llenguatge i el canvi lingüístic són, en realitat, facetes del mateix sistema complex adaptatiu (CAS).

En la segona part del llibre, procedent de la segona taula rodona, Gemma Rigau presenta l'article «Gramàtica i gramàtiques del català» i es planteja els diferents sentits del terme *gramàtica catalana*, el seu abast i les diferències entre gramàtica descriptiva, prescriptiva i teòrica. Jordi Fortuny, a «Un petit problema de sintaxi poc estudiat» analitza les diferències entre les construccions amb *(tal) com* i *(tal) com ho*. Konstanze Jungbluth, a «Llengües en contacte ahir i avui: ús i canvi d'idioma», fa una repassada des de les interaccions plurilingües a la Península i les Illes Balears en temps preromà fins a les llengües en contacte a partir del domini colonial (Brasil), tot passant per un cas concret i molt particular: el del *barranquenho*, parlar de la localitat portuguesa de Barrancos, propera a la frontera espanyola. Lluís Payrató clou aquesta part amb el repàs «Quaranta-quatre anys de pragmàtica (i de pragmàtica catalana): 1976-2020. Apunts d'història i futur», en què fa un breu balanç històric de les àrees més tractades i una breu prospectiva de les més necessitades d'estudis.

En la tercera part, corresponent a la tercera taula, «Fonologia, morfologia i mètrica», Antonio Fàbregas planteja en el seu article «Morfofomas, paradigmas y sintaxis» una proposta d'anàlisi per als verbs amb increment velar i palatal basada en la nanosintaxi; Jesús Jiménez, en el treball «Els principis del ritme en català», analitza la poesia de Vicent Andrés Estellés i d'Ausiàs March d'acord amb els darrers models d'anàlisi mètrica i estableix tot un conjunt de generalitzacions relatives al ritme en català; Maria-Rosa Lloret, en l'article «Va de erres: pronúncies escaients i pronúncies importunes per a la teoria fonològica», fa una proposta d'anàlisi emmarcada en la teoria de l'optimitat per explicar la distribució de les ròtiques en les diferents varietats catalanes; finalment, Maria del Mar Vanrell, en la seva contribució «El marcatge i la interpretació del focus

en català», descriu les diferents manifestacions que tenen el focus informatiu i el focus contrastiu en català, i discuteix les diferents interpretacions que han rebut aquestes manifestacions des dels anys noranta fins als nostres dies.

Per acabar, en la part procedent de la quarta i última taula rodona que es va celebrar, al voltant de la sociolingüística, primer Isidor Marí, amb «¿Podem prescindir de la sociolingüística?», defensa la necessitat d'una intervenció política en la complexitat lingüística. En segon lloc, Emili Boix-Fuster, amb «La sociolingüística catalana: entre els passats i els futurs», fa un balanç diacrònic de les etapes de la sociolingüística catalana i en destaca els reptes de futur més rellevants. En tercer lloc, Natxo Sorolla, amb «Les llengües/el llenguatge des de la sociologia als territoris de llengua catalana», examina les relacions, a parer seu massa conflictives i massa impermeables, entre les ciències socials i les ciències del llenguatge. Finalment, en el darrer capítol, Montserrat Sendra i Rovira, amb «Present i futur de la sociolingüística catalana: elements per a un balanç», presenta els actors, els temes i els punts forts i/o febles de la sociolingüística en els nostres països en l'actualitat.

El llibre és encapçalat per un text basat en la conferència inaugural del Col·loqui, a càrrec de Maria Teresa Cabré i Castellví, presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans, i la cloenda es basa, al seu torn, en la conferència de clausura, que va ser a càrrec de Francesc Xavier Vila i Moreno, secretari de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

El grup d'editors que hem treballat en equip perquè el 30è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona hagi tingut una continuïtat per escrit, agraïm la col·laboració de totes les persones que ens han ajudat i, per acabar, desitgem que el conjunt dels articles publicats serveixin per oferir una panoràmica fidel, útil i representativa de la lingüística catalana, desig que es feia explícit en els objectius que ens vam proposar i que van guiar el Col·loqui.

LLUÍS PAYRATÓ
EMILI BOIX-FUSTER
MARIA-PILAR PEREA
CLÀUDIA PONS-MOLL

Conferència plenària d'inauguració

Els meus amics i amigues del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, la que va ser la meva universitat durant vint-i-quatre anys, la universitat que sempre he sentit com a pròpia al marge d'haver-me incorporat a la Universitat Pompeu Fabra l'any 1993, m'han demanat que faci una intervenció en el Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona, el CLUB, que enguany celebra el seu trentè aniversari. És una deferència que haig d'agrair, i agraeixo molt sincerament, perquè mostra l'estimació que em tenen. És, però, també una proposta que m'agafa en un moment de la meva trajectòria en el qual he deixat la recerca directa per dedicar-me plenament a l'Institut d'Estudis Catalans, dedicació que avui cobreix les meves preocupacions, i és bo que així sigui si vull destinar aquests anys encara actius al servei d'un organisme respectat pel que significa, però no prou valorat encara pel que fa.

Trobar, doncs, un tema que no requerís haver seguit intensament i directament tot el que es va produint en lingüística catalana no m'ha estat gens fàcil. La meva aportació serà de caràcter reflexiu, aprofitant l'experiència viscuda, i sempre dins d'un biaix d'interpretació subjectiva dels fets a què em referiré. El tema que finalment he triat és el recorregut d'una generació de lingüistes durant quaranta-quatre anys d'activitat, una passejada pel passat però que, en la meva opinió, explica el present, una interpretació personal d'una ruta, no traçada prèviament, que comença unitàriament però que a mesura que progressa es va bifurcant, i en el moment actual les dues vies divergents han tornat a trobar alguns punts de coincidència.

1. COMENÇA LA RUTA

Durant els anys setanta es produeix una entrada nombrosa de professorat a les carreres de lletres de les dues universitats catalanes d'aleshores: la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquests nous professors i professores pertanyíem a la mateixa generació, una generació que s'havia format a les aules de la Universitat de Barcelona, amb el mateix professorat, en un programa d'Hispaniques que incloïa llengua i literatura, en què el català com a llengua no hi figurava i en què el pes fonamental el tenien les matèries amb enfocament diacrònic. Una excepció eren les dues assignatures de gramà-

tica, a tercer i a quart, i una lingüística general que va ser la novetat que va marcar la nostra formació, la meva, almenys, de manera definitiva. Vam conèixer així, de la mà de mestres com Badia, Cerdà i Veny, com una llengua, més enllà de les seves idiosincràsies que la feien específica, tenia propietats que compartia amb altres llengües. Aquest enfocament general crec que ens va marcar a tots i va determinar la nostra formació lingüística, i no tant filològica. La lingüística general impartida pel Dr. Badia el curs 1967-1968, amb la col·laboració de Joan Veny, i dictada els anys posteriors per Ramon Cerdà, que ocuparia la primera plaça definida com a lingüística general, ens va donar una perspectiva d'anàlisi dels fenòmens lingüístics àmplia perquè partia del fet que les llengües compartien propietats i era molt més el que les feia similars que no pas el que les diferenciava. Tot era una qüestió d'enfocament, de *zoom*, en diríem: si ens miràvem cada llengua de molt a prop, en destacàvem les diferències, però a mesura que anàvem allunyant l'objectiu, el que observàvem eren similituds.

Aquests ensenyaments, aleshores, prenen com a marc teòric la proposta de Saussure (1916), la qual va introduir una sèrie de nocions clau en lingüística general: la diferència entre llengua i parla, i entre sincronia i diacronia, i la noció d'immanència lingüística, que proposa de descriure les llengües com a sistemes immanents i d'explicar els fenòmens sense necessitat de recórrer a factors externs. Ens van introduir amb aquesta perspectiva la fonologia, més enllà de la fonètica descriptiva, la morfosintaxi i la semàntica. Ens movíem en l'estructuralisme saussurià, matisat per Hjelmslev amb la introducció de les nocions de substància i forma.

Una novetat, però, havia aparegut durant aquests anys i encara abans en el paisatge de la lingüística general: la gramàtica generativa transformacional —com en dèiem aleshores—. Era una proposta nova i de caràcter totalment renovador que havia de capgirar la visió estructural que teníem de les llengües. Chomsky, inspirant-se en els principis de la gramàtica de Port Royal, va donar la volta al paradigma proposant un nou objecte d'estudi: no es tractava de descriure les llengües i d'arribar a formular principis a partir d'aquesta descripció, sinó d'explicar què és el que fa que tots siguem individus parlants i que puguem emetre i desxifrar un nombre infinit de frases. De l'*actuació* com a objecte de la lingüística proposava passar a la *competència*. El generativisme bullia en les universitats americanes i s'exportava a l'exterior, sobretot a Europa, on era rebut amb entusiasme.

A més de les obres més filosòfiques, com *La lingüística cartesiana* (1966), Chomsky va produir obres més gramaticals, com *Les estructures sintàctiques* (1957) i *Aspectes de la teoria de la sintaxi* (1965), on se centrava a explicar com

s'estructurava suposadament una gramàtica que donés raó de tot allò que sabien els parlants d'una determinada llengua i que els permetia entendre's entre si. I aquell grup generacional interessat per la sincronia va llençar-se amb entusiasme a l'aventura «d'entendre Chomsky», una aventura que es traduïa en sessions col·lectives de lectura de l'obra del 1965 traduïda per Carlos Pelegrín Otero.

Aquell grup de joves professors i professores que havien tingut una formació comuna a la Universitat de Barcelona, que es definien com a lingüistes més que no pas com a filòlegs i que s'endinsaven en l'estudi d'una nova proposta teòrica, la gramàtica generativa, tenia, però, interessos diversos, diversitat que es pot veure en la tria que cadascun de nosaltres va fer per a la seva tesi de doctorat —sintaxi, semàntica, lèxic o discurs—, o, mirat d'una altra manera, un interès més centrat en la gramàtica i en les estructures, per part d'alguns, en contrast amb un interès més centrat en el lèxic, el significat i la comunicació, i més allunyat de la gramàtica estricta.

2. CAP A LA DIVERSIFICACIÓ

La varietat temàtica de les tesis de doctorat respectives i, alhora, el decantament més acostat a la gramàtica o més allunyat de la gramàtica, van conduir aquell grup, inicialment bastant proper, a una polarització en dues línies divergents: una primera línia que es descriuria per la concentració en la gramàtica i per l'assumpció que la sintaxi era la peça clau de la gramaticalitat; i una segona via que tendiria a poc a poc cap a la dispersió, és a dir, a un allunyament de la suficiència de la gramàtica i una tendència a explorar aquells àmbits perifèrics que no semblaven encaixar en els patrons de comportament gramatical o no es podien explicar amb arguments exclusivament gramaticals.

Aquesta diversificació en dues vies va distribuir-se *grosso modo* (sempre amb algunes excepcions individuals) entre les dues universitats que impartien lingüística: a la Universitat de Barcelona es va tendir a la dispersió i a la dedicació a les perifèries de la gramàtica (lèxic, discurs, sociolingüística i lingüística social, lingüística aplicada); a la Universitat Autònoma de Barcelona es va tendir a la concentració en la gramàtica (preferentment sintaxi i fonologia) i a l'adopció d'un marc teòric estricte i unificat, la gramàtica generativa en els seus diferents models.

Allò que durant anys va diferenciar fortament les dues universitats pel que fa a les tendències teòriques i metodològiques adoptades pel professorat respectiu podria resumir-se, sempre amb algunes excepcions que no determinen

el to general, en el seguiment de l'ortodòxia gramatical chomskiana, que anava adoptant models diferents, tots ells formals, per part dels uns, i en l'eclecticisme, l'heterodòxia i el conreu de les perifèries de la gramàtica per part dels altres. Els primers centrats en la descripció de la competència, els segons més centrats en l'ús. Aquests darrers van obrir el panorama a la pragmàtica, l'anàlisi del discurs, el desenvolupament de corpus lingüístics i l'anàlisi a partir d'aquests corpus, la lingüística aplicada i l'interès pels aspectes socials i comunicatius de les llengües.

L'adopció d'una o altra via va tenir conseqüències evidents, perquè la primera via va erigir-se en l'hegemònica i els seus seguidors van ocupar posicions en la valoració de la investigació, de manera que es van anar jerarquitant les opinions sobre les teories adoptades i les temàtiques que es tractaven. La dispersió temàtica i l'interès per les perifèries gramaticals en van sortir perjudicades.

3. L'EVOLUCIÓ DELS DARRERS VINT-I-CINC ANYS

Al llarg dels darrers anys, en la nostra opinió, la situació del darrer quart del segle XX, ha anat canviant, almenys en diversos sentits com els següents.

En primer lloc, s'ha intensificat l'interès de subratllar el caràcter complex del llenguatge i de les llengües i, doncs, la necessitat d'analitzar-les com a eines multifuncionals i multifacètiques des de diferents perspectives que es complementin.

En segon lloc, s'han diversificat sense jerarquització les perspectives d'anàlisi de les llengües: la gramatical, la cognitiva i la sociocomunicativa o funcional.

En tercer lloc, la recerca desenvolupada en gramàtica teòrica s'ha posat al servei de les gramàtiques institucionals i ha donat sentit a la relació entre descripció i prescripció.

En quart lloc, ha guanyat terreny la perspectiva de la lingüística aplicada i la construcció d'eines i recursos al servei de la descripció de la llengua real.

Finalment, les perifèries (com per exemple el lèxic, o la perspectiva comunicativa) s'han incorporat a la descripció i també als models que permeten donar compte de les llengües des d'una visió holística i no reduccionista.

4. APUNT FINAL

Heus ací, doncs, el que us volia transmetre: una visió personal de com va evolucionar el panorama de la lingüística i dels lingüistes dedicats a la llengua

catalana seguint el rastre d'un grup generacional que es va incorporar a la docència universitària durant els anys 1970-1975. No cal dir que la meua visió és subjectiva, però penso que presenta un relat que pot ser versemblant i acostat a allò que es va esdevenir.

TERESA CABRÉ CASTELLVÍ

PRIMERA PART
**HISTÒRIA DE LA LLENGUA
I DIALECTOLOGIA**

Introducció

Els aniversaris o les efemèrides sempre són bons moments per fer un balanç del que s'ha dut a terme en relació amb un tema o un aspecte determinats, i el títol d'aquest CLUB, «Noves perspectives en lingüística catalana. Passat, present i futur», convida, efectivament, en aquesta taula rodona, a fer un breu repàs de les consecucions i progressos dels estudis històrics i dels estudis dialectals. Cal destacar el contacte estret que la dialectologia va tenir, en els seus orígens, amb disciplines com la filologia i la història de la llengua. Així, l'any 1950, Sever Pop, en l'«Avant-propos» que inicia el seu primer volum de *La Dialectologie*, recupera les paraules d'Antoine Meillet segons les quals no hi ha una història de la llengua sense una dialectologia i sobretot sense una geolingüística completa i ben establerta (p. IX). I és per aquest motiu que en aquesta taula rodona es presenten quatre contribucions relacionades amb les dues disciplines esmentades: la història de la llengua i la dialectologia.

El professor Antoni Ferrando ha traçat una completa i detallada panoràmica del recorregut que han fet els estudis sobre la història externa de la llengua catalana en el període de seixanta anys comprès entre 1962 i 2022.

La professora Àngels Massip descriu com la investigació en el llenguatge com a sistema complex adaptatiu permet reconèixer els patrons d'ús de la llengua i també facilita l'anàlisi diacrònica de dades lingüístiques.

El professor Ramón de Andrés ha donat força pistes sobre els reptes que té plantejats la disciplina dialectològica com a estudi de la variació lingüística de caràcter geogràfic.

En el meu cas intentaré d'oferir una perspectiva, prenent en consideració la dialectologia catalana, que es basa, justament, a capgirar l'afirmació, tan coneguda, de William Labov (1975), «On the use of the present to explain the past»; i, amb aquest capgirament, la seqüència quedaria així: «Cal estudiar el passat per comprendre el present», i jo hi afegiria encara «per preveure el futur», la qual cosa, en el fons, no deixa de recordar una de les citacions de Confuci: «Estudia el passat si vols definir el futur».